

vzniku podvojných a viacnásobných hviezdnych sústav, pričom sa od neho odlišuje len v podrobnostiach. Krat správne píše: „Predpokladám, že vytváranie hviezdnych zhlukov, podvojných a viacnásobných hviezd treba posudzovať ako rozličné stránky jedného procesu, ako sa vytvárajú hviezdy.“ Kuiper veľké množstvo podvojných a viacnásobných hviezd pokladá za dôkaz, že tieto hviezdne sústavy a planetárne systémy vznikajú v rovnakých začiatočných podmienkach.

Viac ako kde inde platí v kozmogónii výrok M. V. Lomonosova: „Z porozovaní treba stanoviť teóriu, teóriu treba opravovať pozorovaniami, tak sa najlepšie objasní pravda.“ Nepochybujeme o správnosti týchto Lomonosovových slov, ako nepochybujeme ani o tom, že v krátkom čase astronómovia získajú mnoho údajov priamymi pozorovaniami celého planetárneho systému. Tak ako človek bude vstupovať na ďalšie a vzdialenejšie nebeské telesá, tak sa bude čoraz viac približovať pravde o vzniku Zeme a celého slnečného systému. Podstata celého procesu je istá: je to súčasť večne sa pohybujúcej, večne sa meniacej večnej hmoty.

NEUTRÁLNY MONIZMUS VO FILOZOFII BERTRANDA RUSSELLA

JÁN BODNÁR

A. ÚVOD

Podnetom pre napísanie tohto článku bolo 90. výročie narodenia Bertranda Russella, ktoré pripadá na 18. mája 1962. Ak pre širokú pokrokovú verejnosť na celom svete bolo jubileum príležitosťou pre ocenenie Russellových zásluh v boji za zachovanie mieru, filozofov podnietilo k ďalšiemu skúmaniu jeho rozsiahlej filozofickej tvorby. Skutočne, čo do počtu publikovaných prác patrí Russell k najproduktívnejším autorom nášho storočia. Napísal desiatky kníh a nespočetné množstvo článkov, štúdií a úvah. Značne rozsiahly je aj okruh jeho bádateľského záujmu. I keď najväčšiu pozornosť sústredil na problémy modernej logiky a teórie poznania, z jeho pera vyšiel celý rad prác, venovaných otázkam filozofie prírodných vied, dejín filozofie, etiky, pedagogiky a otázkam sociálnej a politickej filozofie.

Pochádza zo starého aristokratického rodu, ktorý mal významné miesto v novovekých dejinách Anglicka. Russell v tejto súvislosti vo svojom životopise poukazuje na voľnomyšlienkárске a liberálne tradície, ktoré ovplyvnili aj jeho myšlienkový vývin. Ako 18-ročný prestal veriť v boha a v ďalších rokoch verejne vystupoval proti náboženstvu a cirkvám. Postavil sa proti imperialistickým ambíciám britskej veľkoberžozázie a svojím verejným proklamovaním pacifistických náhľadov, najmä počas prvej svetovej vojny, vyslúžil si väzenie. Russella vcelku možno charakterizovať ako intelektuála silného individualistického založenia.

Výrazne sa to prejavuje najmä v jeho postoji k svetovému socialistickému hnutiu, k ideológii marxizmu-leninizmu a koniec koncov aj v jeho pacifizme.

Russell podstatne ovplyvnil a ovplyvňuje vývin západnej filozofie v našom storočí. Jeho meno je nerozlučne spojené so vznikom a pôsobením neorealizmu, kritického realizmu a novopozitivismu. Sám odmieta svoje zaradenie k tomuto smeru súčasnej západnej filozofie. V jeho filozofických náhľadoch ako rozhodujúci možno považovať vplyv anglického empirizmu (najmä Huma), ktorý sa usiluje „modifikovať“ v smere moderných pozitivistických tendencií a doplniť svojou teóriou o „postulátoch vedeckej inferencie“. Vo svojich noetických prácach vynakladá všemožné úsilie a dôvtip, aby unikol solipsizmu a agnosticizmu, ktorý logicky plynie z tradičnej empirickej orientácie reprezentovanej najmä Berkeleym a Humom. Napriek svojmu úsiliu však Russell ani doteraz neprekonal rámec idealistickej orientácie vo filozofii.

Pre Russella ako filozofa je charakteristické, že svoje náhľady ustavične rozvíja, pretvára a mení, že ani dodnes nevypracoval ucelený filozofický systém. Jeho prvé filozofické úvahy prezrádzajú príklon k absolútnemu idealizmu, no už po prvom bližšom styku s E. G. Mooreom prechádza na pozície dualizmu a zaujíma radikálne odmietavý postoj k monistickým sústavám (najmä proti Heglovi). Z tohto obdobia pochádzajú jeho práce „A Critical Exposition of the Philosophy of Leibniz“ (1900), „Philosophical Essays“ (1910) a najmä „The Problems of Philosophy“ (1912). Ohlas, aký vzbudili pokusy známych predstaviteľov radikálneho empirizmu (Mach, Avenarius, James) a amerického neorealizmu (najmä Holt) vybudovať základy pre novú „vedeckú filozofiu“ vylúčením pojmov duchovnej a materiálnej substancie a zavedením pojmu neutrálnej substancie, zasiahol a ovplyvnil aj Russella. Od roku 1914, keď vyšla jeho kniha „Our Knowledge the External World“, sústavne pracuje na vlastnom variante neutrálneho monizmu. V konečnom vypracovaní ju predkladá v knihe „The Analysis of Mind“ (1921). V ďalších Russellových prácach síce badať snahu prepracovať alebo modifikovať niektoré hľadiská a odstrániť príliš nápadné logické rozpory vlastného učenia; takej povahy sú najmä knihy „Human Knowledge, Its Scope and Limits“ (1948) a „Logic and Knowledge“ (1956). Novosťou uvádzaných prác je ústupok z pozícií radikálneho empirizmu a hľadanie východiska pre realistickú gnozeológiu zavádzaním postulátov vedeckej inferencie. Zvláštnosťou tejto cesty je viditeľný príklon k platonizmu, ktorým sa vyznačujú jeho práce z oblasti filozofie matematiky a logiky z obdobia pred prvou svetovou vojnou (Daniel Cory v „Liste Bertrandovi Russellovi“ nazýva tento príklon „nostalgiou pre platonizmus“).¹ Napriek tomu možno povedať, že základná myšlienka neutrálneho monizmu ostáva nezmenená a Russell sa jej pridŕža až do dnešných čias.

Ak sme si pre našu úvahu vybrali práve Russellovo učenie o neutrálnom monizme, vychádzame zo skutočnosti, že (a) ono predstavuje viac-menej kulminačný bod v jeho filozofickom vývoji, že (b) ním Russell najviac ovplyvnil vývoj novej západnej filozofie. Filozofia neutrálneho monizmu má podľa nášho

¹ The Journal of Philosophy, vol. LVII, No 18, september 1, 1960, str. 583.

názoru zvláštne postavenie v celkovom úsilí popredných západných filozofov rozvíjať filozofiu v intenciách rozvoja modernej vedy. Predstavuje jeden z najpozoruhodnejších pokusov prekonať nedostatky tradičného idealizmu, tradičného spôsobu uvažovania vo filozofii vôbec, nahradiť zastarané, prekonané kategórie a princípy novými, prispôbenými „vedeckému duchu“ novej doby. Práve tento pokus nám vo veľmi jasnom svetle ukazuje, do akých neprekonateľných rozporov sa dostal idealizmus práve v dôsledku rozvoja vedy a vedeckého poznania, v akej kríze sa ocitol, akými nelogickými sa môžu stať argumenty na jeho obhajobu, aj keď ich autormi sú ľudia tak vyškolení v logike, ako je napr. sám Bertrand Russell.

Heslovite možno filozofiu neutrálneho monizmu uviesť takto: Neutrálny monizmus neuznáva ani hmotu ani ducha ako základné substráty reality, ako konečné, nezmeniteľné substancie, ako skryté podstaty všetkých vecí a javov, ktoré buď vôbec nemožno poznať alebo ich poznanie nikdy nebude úplné. Považuje ich skôr za abstrakcie odvodené zo základnej a univerzálnej látky, ktorej prvky v určitom vzájomnom vzťahu vytvárajú buď udalosti duchovnej, psychickej povahy alebo udalosti hmotnej, fyzikálnej povahy. Neutrálne prvky nie sú predmetom filozofie, ich výskum, analýza tvoria predmet tej-ktorej vednej disciplíny; duchovné udalosti skúma psychológia, materiálne udalosti skúma fyzika, chémia atď. Ich najvlastnejšou črtou je ich overiteľnosť metódami jednotlivých vedných disciplín. Neoveriteľné udalosti neexistujú, a preto všetky problémy s nimi spojené sú pseudoprobémami. Jediným poslaním filozofie je skúmať logickú a syntaktickú správnosť vedeckých výrokov, filozofia je logikou vedy. V náhľadoch Jamesa a amerických neorealiztov neutrálnu látku predstavujú zmyslové dáta, univerzálie, niektoré logické a matematické veličiny, pravda, za predpokladu, že vedomie je výlučne pasívny faktor pri poznávaní, že neobsahuje nič, čo by sa pridávalo k predmetom a javom, že je len akýmsi priesečníkom (cross-section) vonkajších udalostí; samo je vonkajšou udalosťou, t. j. prístupnou pre empirické poznanie. U Russella neutrálnu látku tvoria len zmyslové vnemy (perceptá), všetky ostatné materiálne a duchovné predmety a javy sú odvodené podľa logických pravidiel inferencie. Zmyslové vnemy majú výlučne privátny, subjektívny charakter.

B. NIEKTORÉ METODOLOGICKÉ KRITÉRIA

Skôr ako pristúpime ku kritickému rozboru Russellovej filozofie neutrálneho monizmu, zmienime sa o niektorých metodologických zásadách, podľa ktorých mienime postupovať v našom článku. Zdá sa nám totiž, že bežne používané východiská pre výskum a kritiku najmä súčasného idealizmu často zjednodušujú prístupy k vedeckej analýze a hodnoteniu toho-ktorého smeru či hľadiska, že niekedy zvädzajú k povrchným alebo príliš všeobecným záverom. Často ostáva nepovšimnutá cesta, ktorá vedie k odhaleniu špecifických črt, odrážajúcich a vyjadrujúcich nielen konkrétne filozofické postoje, ale i spoločensko-sociálne a kultúrne pozadie, ktoré vplýva a stvárnjuje filozofické hľadiská, dáva im dobový profil a odhaľuje ich ideologické zameranie.

V marxistických prácach býva Russell zaraďovaný k predstaviteľom subjektív-

neho idealizmu. To vysvetľuje skutočnosť, že kritikmi jeho filozofie sú nielen materialisti, ale aj stúpenci objektívneho idealizmu (predovšetkým náboženskej filozofie). V niektorých z týchto prác sa vychádza zo všeobecne formovaných kritérií, podľa ktorých subjektívny idealizmus považuje za prvotné ľudské vedomie, predstavy, pocity, pojmy, odmieta existenciu objektívneho sveta, predmety pokladá za súhrn pocitov, ideí, odmieta objektívnu zákonitosť javov. Objektívny idealizmus, naproti tomu, je charakterizovaný ako smer, ktorý pokladá za prvotného ducha, ideu, ktorá vraj jestvuje mimo človeka a nezávisle od neho.²

Za nedostatok viacerých takýchto prác treba považovať zjednodušovanie problematiky súvisiacej s hodnotením idealizmu. Takéto zjednodušovanie podľa nás spočíva hlavne v tom, že sa neskúma vývin, zmena obsahu takých pojmov, ako vedomie, subjekt poznania, objekt poznania, bytie, zmyslové dáta, vnemy. Konečný, definitívny výmer týchto pojmov sa hľadá vo filozofii Platóna (objektívny idealizmus) a biskupa Berkeleya (subjektívny idealizmus) a celý ďalší vývin sa vyhlasuje za vedomé alebo rafinované maskované parafrázovanie klasického odkazu. Uvádzaný postup skutočne veľmi ľahko pomôže redukovať Russellovu filozofiu na filozofiu Berkeleya, nepomôže však — domnievame sa — pochopiť špecifickosť Russellovho idealizmu, ako aj súčasného idealizmu vôbec.

Pri skúmaní idealizmu vôbec a súčasných idealistických prúdov zvlášť, treba — podľa nášho názoru — vychádzať z dvoch zásad. Prvou zásadou je Leninov výmer idealizmu: „Z hľadiska dialektického materializmu je filozofický idealizmus jednostranné, zveličené, überschwengliches (Dietzgen) rozvinutie (nafukovanie, nabubrovanie) jednej črty, stránky, hranice poznania v absolútne, odtrhnuté od hmoty, od prírody a zbožnené... Priamočiarosť a jednostrannosť, strnulosť a skostnatenosť, subjektivismus a subjektívna slepota, voilä gnozeologické korene idealizmu.“³ Uvádzanú Leninovu definíciu treba považovať za základnú metodologickú smernicu pre výskum a hodnotenie idealizmu. Ak chceme vedieť, čo idealizmus v určitej etape vývinu myslenia predstavuje, musíme skúmať, ktorú črtu, ktorú stránku a hranicu poznania zveličuje, odtrhuje od hmoty a absolutizuje, v akej miere, v akom stupni takéto jednostranné a zveličené postupy uplatňuje pri riešení filozofických otázok, a to jednak vzhľadom na materializmus a jednak vzhľadom na líniu vlastného imanentného vývinu. Podstata idealizmu spočíva v ontologizovaní jednej stránky, črty poznania. Pri vymedzovaní tej alebo onej stránky, čiže pri určovaní, o ktorú konkrétnu stránku v danom prípade ide, možno — podľa nášho názoru — uplatniť ako metodologické premisy tri aspekty. Prvý nazveme racionálnym aspektom: znamená jednostranný prístup k racionálnej stránke poznania, ontologizovanie logických postupov a ich výsledkov (všeobecných pojmov, princípov), ich odtrhnutie od materiálnej skutočnosti, absolutizovanie, zbožštenie (napr. Platónove „idey“, Heglov „rozum“). Druhý aspekt pomenujeme empirickým alebo skúsenostným. Znamená jednostranný prístup ku skúmaniu foriem a obsahu našej skúsenosti, ontologizovanie jednotlivých konkrétnych zložiek skúsenosti, ako sú zmyslové dáta, zážitky, vnemy, ich postulo-

² Pozri *Základy marxistickej filozofie*, Bratislava 1959, str. 13, 14.

³ V. I. Lenin, *Filosofické sešity*, Praha 1953, str. 322—323.

vane ako základných, jediných zdrojov poznania, ako určujúce východisko filozofického uvažovania (napr. Lockove impresie a idey, Russellove zmyslové vnemy — perceptá). Tretí aspekt nazveme emotívnym. Jeho široké uplatnenie nachádzame v iracionalistických systémoch. Znamená ontologizovanie niektorých zvlášť výrazných zložiek nášho citového života, ako je sympatia, láska, hrôza, strach, vôľa, ich nadradenie racionálnej a zmyslovo-skúsenostnej zložke poznania (Schoopenhauerova „vôľa“, Bergsonova „sympatia“, Heideggerova „hrôza“, Sastreov „hnus“). Každý z uvádzaných aspektov má sám osebe svoju pozitívnu hodnotu, odráža určitú stránku skutočnosti, a preto má svoje vymedzené miesto vo filozofickom uvažovaní. Preto má pravdu Lenin, keď hovorí, že: „Filozofický idealizmus je iba nezmyslom z hľadiska materializmu hrubého, prostého, metafyzického.“ Vedecký filozofický systém — filozofia vedeckého materializmu — zahrňuje vo svojich generalizáciách všetky tri aspekty, pretože svojím spôsobom, vo vnútornej súvislosti, závislosti a protirečivosti formujú odraz objektívnej skutočnosti v našom vedomí. Idealizmus — ako sme už uviedli — znamená jednostranné, zveličené rozvinutie jedného aspektu, jednej zložky poznávacieho procesu, zdôraznenie jeho výlučnosti, odtrhnutosti od ostatných aspektov alebo zložiek. Tradičný racionalizmus predstavuje krajné medzi uplatnenia racionálneho aspektu, tradičný empirizmus zasa krajnejšie medze uplatnenia skúsenostného aspektu a tradičný iracionalizmus emotívneho aspektu. Niektoré idealistické smery nášho storočia charakterizuje úsilie vyhnúť sa jednostrannosti tradičného idealizmu, hľadať vnútorný súvis medzi jednotlivými aspektmi. Tieto snahy sa najvýraznejšie prejavujú v smeroch tzv. realistickej orientácie. Je pozoruhodné, že viacerí stúpenci práve tejto orientácie sa najviac priblížili k materializmu.

Druhú zásadu, ktorú treba uplatňovať pri výskume a hodnotení idealizmu, možno formulovať asi takto: Idealizmus ako jeden smer v rámci filozofie nemôže byť imúnny voči vplyvom rozvíjajúceho sa, meniaceho sa, spoločenského, hospodárskeho a kultúrneho života, voči vplyvom rozvoja vedeckého poznania, vedy, vedeckej materialistickej filozofie. Pravda, nové poznatky, nové skúsenosti ľudskej spoločnosti idealizmus rôznym spôsobom ovplyvňujú, vyvolávajú rôzne diferenciácie, odrážajúce zmenu vývinu pojmov, kategórie a princípov. Formujú sa nové koncepcie, hľadiská, budujú sa nové systémy, v ktorých nový poznatkový materiál je prostriedkom pre nové, jednostranné, zveličené rozvinutie jednej črty, stránky, hranice poznania. Životnosť idealizmu vnútorne súvisí so životnosťou kapitalistického spoločenského zriadenia, ktoré vo všetkých svojich zložkách stelesňuje podobnú obmedzenosť a jednostrannosť. V tejto súvislosti možno hovoriť, že idealizmus vo filozofických kategóriách odráža celkovú dynamickú atmosféru spoločensko-hospodárskeho, politického i vedeckého života v kapitalistickom svete. Odráža ju vo dvoch sebe vlastných vývinových tendenciách. V jednej sú vyjadrené (v širokých súvislostiach) postoje, hľadiská, záujmy najúpadkovejšej, najreakčnejšej vrstvy vládnucej triedy, v druhej zasa postoje, záujmy a hľadiská rôznych vrstiev a skupín spoločnosti, ktoré v rôznej miere, intenzite — deziluzované kapitalizmom — pociťujú jeho obmedzenosť, útlak, bezperspektívnosť a hľadajú nové východiská. Je preto nevyhnutný diferencovaný prístup ku skúmaniu najmä súčasného idealizmu. Vidieť vo všetkých jeho prejavoch iba masko-

vanú obranu náboženstva, iba nové kombinácie starých myšlienok Platóna, Augustína, Berkeleya, znamená nepochopiť jeho spätosť so zložitou štruktúrou a dynamikou života v kapitalistickom svete v jeho negatívnych, no i pozitívnych vývojových tendenciách.

C. MODIFIKOVANÝ NEUTRÁLNY MONIZMUS

V prácach napísaných v období pred prvou svetovou vojnou sa Russellov filozofický postoj vyznačuje snahou o akúsi symbiózu základných hľadísk britského empirizmu s hľadáskami realizmu (najmä G. E. Moorea). V teórii poznania, kde je bližšie k empirizmu, možno tento postoj formulovať takto: Pri vnímaní predmetov vonkajšej skutočnosti bezprostredne postihujeme iba tzv. zmyslové dáta. Zmyslové dáta obsahujú jednak primárne kvality (veľkosť, tvar) a jednak sekundárne kvality (farba, vôňa atď.). Ich vznik je podmienený dvoma činiteľmi: jedným sú vonkajšie predmety, druhým naše zmyslové orgány a nervová sústava. Kvality, či už primárne alebo sekundárne, sú vo svojej podstate výsledkom pôsobenia vonkajších príčin, pochádzajúcich z predmetov, na naše telesné orgány. Priamym tvorcom kvalít sú však naše zmyslové orgány, to spôsobuje ich výlučne subjektívny, privátny charakter. Účinok pôsobenia vonkajších príčin nič neprezrádza, že aj predmety mimo nás majú podobné kvality. Jediným východiskom zo solipsizmu môže byť iba predpoklad — stavaný na „inštinktívnej viere“ a nie na empirickom podklade, že existuje nejaký vonkajší zdroj príčin. Jeho povahu, vlastnosti, či už primárne alebo sekundárne, však nemôžeme poznať. Na základe uvádzaného predpokladu usudzujeme, že predmety mimo nás majú „vnútorné vlastnosti“ (ktoré však nemôžeme poznať) a tieto vlastnosti korešpondujú s vlastnosťami našich zmyslových dát. „Videli sme — píše Russell — že fyzikálne predmety, i keď majú nezávislú existenciu, musia sa veľmi odlišovať od zmyslových dát a môžu iba korešpondovať zmyslovým dátam v tom istom zmysle, ako katalóg korešponduje s vecami, ktoré sú katalogizované.“⁴

Uvádzaný postoj ukazuje, že Russell nenachádza nijaký gnozeologický argument o reálnej existencii vonkajšieho sveta a jeho poznateľnosti. Preto neprekvapujú tieto úvahy: „Nijaká logická absurdnosť nevyplýva z hypotézy, že svet sa skladá zo mňa, z mojich myšlienok, citov a zážitkov a že všetko ostatné je iba príznak.“ Alebo: „Niet nijakej logickej absurdnosti v predpoklade, že celý život je snom, v ktorom my sami tvoríme všetky predmety, ktoré pred nás prichádzajú.“⁵ A predsa Russell odporúča dôverovať predpokladu, že svet okolo nás je reálnym svetom, že jeho vlastnosti približne zodpovedajú vlastnostiam, v akých nám ho predstavujú naše zmyslové zážitky. Podklady pre tento predpoklad však nie sú filozofickej alebo vedeckej povahy, ale psychologickej a metodologickej povahy. Tak psychologickým podkladom je „živočíšna viera“,⁶ ktorá nás vraj

⁴ B. Russell, *The Problems of Philosophy* 1912, str. 59.

⁵ Tamtiež, str. 34, 35. Podobne Russell uvažuje aj v práci *Human Knowledge, Its Scope and Limits* z roku 1948. Píše: „Neverím, že práve teraz spím, avšak nemôžem dokázať, že nespím“ (str. 186).

⁶ Tamtiež, str. 36. Podobné stanovisko zastáva aj v práci *Human Knowledge*. Na str. 526 píše: „Formovanie inferenčných spôsobov, ktoré vedie k pravdivým očakávaniam, je časťou prispôbovania sa okoliu, od ktorého závisí biologické prežívanie.“

núti chovať sa v prostredí tak, akoby predmety a javy okolo nás reálne jestvovali. Metodický podklad spočíva v tom, že viera v reálnu existenciu vonkajšieho sveta nám nestáňa, ale naopak — zjednodušuje konkretizáciu našej skúsenosti.⁷

Russellova teória poznania je budovaná na štyroch základných ontologických princípoch. Sú to: duchovný princíp, materiálny princíp, princíp zmyslových elementov (partikulárií) a princíp univerzálií.⁸ Duch, hmota, zmyslové dáta, všeobecné idey a pojmy sú podľa neho základným materiálom, z ktorého je zložená stavba nášho sveta. Existujú nezávisle od seba ako reálne danosti a ani jedna nemôže nahradiť druhú. Nebudeme si teraz všimáť možné závery, ktoré vyplývajú z postulovania týchto „základných“ ontologických zložiek a ich vzájomného vzťahu. Odhaľujú celý rad protirečení, s ktorými si Russell nevie dať rady: napr. vzťah tzv. partikulárií a univerzálií, vzťah tzv. mentálnych zložiek (napr. pamäť, vôľa) k zmyslovým zážitkom a vôbec vzťah toho, čo nazýva duchovným, k tomu, čo označuje ako materiálne, vonkajšie. K niektorým z najzávažnejších protirečení sa vrátime a poukážeme na ich korene. Pripomenieme len, že ide o eklektické spájanie hľadísk empirizmu, platonizmu, neorealizmu, dokonca i pragmatizmu. Pre našu úvahu je dôležité poukázať na štruktúru poznania, ktorú Russell vyvodzuje z uvádzaných princípov. Jej náčrt vyzerá asi takto: ľudský duch predstavuje aktívneho subjektívneho činiteľa — vedomie. Jeho aktivita spočíva jednak v bezprostrednom nazeraní na svet univerzálií a jednak v bezprostrednom tvorení zmyslových zážitkov, dojmov a účinkov, ktoré vyvoláva pôsobenie predmetov a javov vonkajšej skutočnosti na naše zmyslové orgány. Takáto štruktúra umožňuje Russellovi podľa vzoru Moorea rozlišovať od seba akt vedomia, vnímania od toho, čo tvorí ich obsah, t. j. zmyslové dáta. V uvádzanom rozlíšení Russell vidí prekonanie Berkeleyovho idealizmu. Hlavný nedostatok jeho tézy „esse est percipi“ vidí v ignorovaní rozdielu medzi vedomím ako výlučne subjektívnym činiteľom a jeho obsahom, zmyslovými zážitkami, ktoré, i keď majú privátny charakter, vznikajú na vonkajší popud (i keď podstatu tohoto popudu nemožno poznať). Tak sa stáva, že slovo „idea“ je u Berkeleya znakom spoločným pre vedomie a predmet vedomia.

Russell si bol dobre vedomý, že jeho náhľady nezodpovedajú kritériám striktnej empirickej orientácie vo filozofii, i keď pomáhajú zmieriňovať absurdné závery, ktoré z tejto orientácie vyvodil Berkeley. Predovšetkým sa dostávajú do rozporu s požiadavkou uplatňovania princípu verifikácie ako predpokladu „zvedčenia“ filozofie. Tak je to hlavne v prípade postulovania materiálnych objektov ako nepoznatelných, neoveriteľných, no predsa predpokladaných daností reálneho bytia. A čo duchovný faktor? Tým, že sa svojou podstatou odlišuje od toho, čo tvorí jeho obsah, nestáva sa akousi permanentnou substanciou, s akou pracujú obhajcovia substancionálnej metafyziky? Ako obhájiť ontologický štatút univer-

⁷ Tamtiež, str. 38.

⁸ Pozri článok *On the Relation of Universalis and Particulars* (Proceedings Aristotelian Society, New Series v. XII, 1912, str. 23, 24. Taktiež v *Problems of Philosophy*: „... hovoríme, že ony [univerzálie] subsistujú alebo že majú bytie, pričom „bytie“ je protikladom k existencii, je nadčasové. Svet univerzálií možno teda tiež opísať ako svet bytia (str. 156).

zálií ako reálnych daností lišiacich sa vo svojej podstate od tzv. partikulárnych veličín?

Pred Russellom, hľadajúcim cesty zblíženia filozofie s vedou, vytvorenia vedeckej filozofie, vynoril celý rad problémov — problémov charakterizujúcich idealistickú orientáciu vo filozofii a idealistický spôsob uvažovania. Nepostrehol totiž, že sám je v pevnom zajatí tejto orientácie a jej primeraného spôsobu stavania a riešenia problémov, a že preto i jeho pokus o vytvorenie vedeckej filozofie je vopred odsúdený na neúspech.

Jeho pozornosť zaujali pomerne originálne myšlienkové pokusy Macha, Avenaria, Jamesa a niektorých amerických neorealistov vylúčiť z filozofie pojem „permanentnej substancie“, apriorizmus každého druhu a žiadať výsostné postavenie pre princíp verifikácie. To znamenalo vymedziť zmyslovým zážitkom a vnemom výlučné postavenie v štruktúre poznania, dokonca dať im ontologický štatút základných a určujúcich prvkov reality. Ich vzťah k materiálnym a duchovným zložkám reality charakterizovali ako neutrálny, samotné tieto zložky prehlásili za konštrukcie z neutrálnych prvkov, t. j. zo zmyslových dát. James, ako jeden z hlavných priekopníkov tohto pokusu, zavádza pojem „čistej skúsenosti“ na označenie základnej, primárnej látky sveta, z ktorej je vraj všetko zložené, a poznanie vysvetľuje ako určitý druh vzťahu medzi zložkami čistej skúsenosti.⁹ Podľa neho sa vedomie (ako duchovný prvok) stáva prázdnyim pojmom — „je menom pre neentitu a nemá nijaké právo zaujímať miesto medzi prvými princípmi“.¹⁰ James takto ruší starý gnozeologický dualizmus idealizmu, stavaný na predpoklade, že v našej skúsenosti vedomie (vnímanie) a obsah vedomia vystupujú ako dve podstatne odlišné zložky, v prospech obsahu vedomia, ktorým je „čistá skúsenosť“. Neorealista E. B. Holt vylučuje z teórie poznania každý privátny subjektívny faktor, popiera akúkoľvek aktivitu vnímateľa v procese poznania. Podľa neho „vedomie alebo myseľ nie sú vnútri lebky, alebo nie sú ukryté v niektorej oblasti nervového systému; všetky predmety, ktoré vnímame, včítane tzv. sekundárnych kvalít, sú „mimo“, práve tam, kde sa zdá, že sú. Bytie nie je v podstate ani duchovnou ani hmotnou, ale neutrálnou podstatou“ — a uzatvára: som presvedčený, že tieto úvahy uzavru priepasť medzi organickým životom a vedomým životom.¹¹

Nebudeme teraz podrobne rozoberať omyl, ktorého sa dopustili predstavitelia neutrálneho monizmu, keď za jediný a základný poznatkový materiál vyhlásili „čistú skúsenosť“. Dopustil sa ho s nimi aj B. Russell, a preto sa k nemu vrátime pri rozbere jeho náhľadov.

Keď Russell rozpoznal, že jeho výstavba „vedeckej filozofie“ je príliš zaťažená upotrebeným myšlienkovým materiálom tradičnej filozofie, dal sa na cestu, po ktorej išli stúpenci neutrálneho monizmu. Prvý krok urobil v knihe *Our Knowledge of the External World* (1914). Ako prvoradú úlohu si vytýčil odstrániť z filozofie pojem materiálnej substancie, materiálnej „veci“, ako nositeľa vlast-

⁹ Pozri W. James, *Essays in Radical Empiricism*, 1912, str. 4.

¹⁰ Tamtiež, str. 2.

¹¹ E. B. Holt, *The Concept of Consciousness*, 1914, str. 181—183.

nosti rozmanitých kvalít. Ako vieme, tento pojem Russell používal na označenie skrytého, vo svojej reálnej danosti nepoznatelného zdroja, účinkov, vplyvov, zdroja so „skrytými vlastnosťami“, ktorý pôsobí na naše zmyslové orgány. V spomínanej práci Russell nahrádza materiálnu vec zmyslovým dátom a tak prenáša zdroj poznania z hľadiska jeho obsahu z vonkajšej skutočnosti do privatej skúsenosti. Materiál nášho poznania nezískavame zvonka, z reálneho a na našom vedomí nezávislého sveta, ale výlučne zo zmyslových zážitkov a vnemov. „Keď vieme stanoviť zákony, podľa ktorých sa farba mení, môžeme stanoviť všetko, čo je empiricky overiteľné; predpoklad, že tu je nejaká stála vec, tapeta, ktorá „má“ tieto rozličné farby v rozdielnych časových intervaloch, je iba bezdôvodná metafyzika. Ak chceme, môžeme tapetu definovať ako sériu jej aspektov. Tieto sú spolu grupované podľa tých istých motívov, ktoré nás nútia pozeráť na tapetu ako na jednu vec, predovšetkým na kombináciu toho, čo má v našom zmyslovom vnímaní pokračovanie a kauzálnu súvislosť.“¹² Treba podotknúť, že aspektmi rozumie zmyslové kvality. V tomto období Russell ešte nezavádza pojem neutrálnej látky; stále ešte obhajuje názor, že je potrebné robiť rozdiel medzi vedomím a jeho obsahom.

Na pozície neutrálneho monizmu sa Russell definitívne dostáva v práci *The Analysis of Mind* (1921). Ak v predošlej práci likviduje z teórie poznania materiálnu vec, tak v Analýze mysle likviduje vedomie, subjekt ako osobitné zložky reality. Subjekt sa mu javí ako „logická fikcia, podobná matematickým bodom a okamžikom“. Hneď zatým píše: „Ak sa chceme zbaviť úplne nezdôvodneného predpokladu, musíme vylúčiť subjekt ako jednu z aktuálnych zložiek sveta.“¹³ V podstate to znamená, že Russell ruší rozdiel medzi vedomím a tým, čo tvorí jeho obsah. „Podľa toho“, píše, „zmyslový zážitok, ktorý máme, keď vidíme farebnú stopu, jednoducho je tou farebnou stopou, je skutočnou zložkou fyzikálneho sveta, časťou toho, čím sa zaoberá fyzika.“¹⁴

Konečne môže Russell proklamovať zhodu s Jamesovým poňatím vedomia a dať americkým neorealismom za pravdu (i keď nie úplnú), že „práve tak duch ako hmota sú zložené z neutrálnej látky, ktorá sama osebe nie je ani mentálnou ani materiálnou. Tento názor prijímam, pokiaľ ide o zmyslové zážitky, čo je počuté a videné, patrí rovnako psychológii ako fyzike“.¹⁵ Zmyslové zážitky, dáta alebo, ako ich sám často nazýva, „aspekty“, sú základnou látkou, z ktorej je podľa Russella utvorená stavba nášho sveta. Ich neutrálna povaha znamená, že môžu byť súčasne predmetom bádania všetkých vedných disciplín: napr. farebnú stopu ako zážitok skúma psychológia, ako jav zase fyzika. No v skutočnosti ide o jednu a tú istú vec.

Ako sme sa zmienili, Russell sa úplne nechce stotožniť s názormi amerických neorealismov v otázke, čo všetko má charakter neutrálnej látky. Podľa nich neutrálnej povahy sú práve tak zmyslové dáta ako pamäť, predstavy, všeobecné pojmy, matematické a logické veličiny. Podľa Russella neutrálnou látkou sú iba

¹² B. Russell, *Our Knowledge of the External World*, 1914, str. 106.

¹³ B. Russell, *The Analysis of Mind*, 1921, str. 141, 142.

¹⁴ Tamtiež, 142.

¹⁵ Tamtiež, 25.

zmyslové dáta, perceptá. Zdá sa mu príliš absurdným pripisovať zmyslovým klamom, halucináciám, predmetom a udalostiam vo sne reálnu existenciu. Vidí, že by protirečilo bežným zákonom fyziky považovať predstavu priateľa sediaceho vedľa v kresle za niečo reálne vo fyzikálnom zmysle slova.¹⁶ Aby sa vyhol takým a podobným absurdnostiam, ktoré logicky vyplývajú z hľadísk neutrálneho monizmu, usiluje sa o jeho modifikáciu. Popri zmyslových dátach jeho koncepcia počíta ešte s dvoma druhmi základných zložiek reality. Jedným sú tzv. mentálne udalosti, ako je obrazotvornosť. V Russellovom ponímaní ide o čisto duchovné udalosti, ktoré môže skúmať výlučne psychológia. Druhými sú čisto „fyzikálne udalosti — ak sú nejaké, ako dodáva — ktoré netvoria časť našej skúsenosti.“¹⁷ Pokiaľ ide práve o tieto udalosti, je Russell zvlášť skúpy na presnejšie a dôslednejšie vysvetlenie. Skutočne ťažko si predstaviť, čo nimi vlastne rozumie a aký reálny význam im pripisuje. Myslí nimi vlnové, elektrické, magnetické alebo časovo-priestorové vlastnosti vnímanej skutočnosti? Že nimi nerozumie také fyzikálne objekty, ako je atóm alebo elektrón, dokazuje tento výrok: „Som presvedčený, že konečnými zložkami hmoty nie sú ani atómy, ani elektróny, ale zmyslové zážitky a iné javy, podobné zmyslovým zážitkom z hľadiska rozšírenia a trvania.“¹⁸ Ani v tejto súvislosti bližšie nevysvetľuje, o aké „podobné javy“ ide. Veľa nám neosvetlia ani myšlienky, rozvíjané neskoršie v knihe *Analysis of Matter* a v *Human Knowledge*, podľa ktorých „fyzikálny svet je známym iba z hľadiska určitých abstraktných črt svojej priestorovo-časovej štruktúry — črt, ktoré pre svoju abstraktnosť nepostačujú ukázať, či fyzikálny svet je alebo nie je vo svojej vnútornej povahe rozdielny od sveta našej mysle“.¹⁹

Stručne možno Russellove hľadiská zhrnúť takto: Celá stavba nášho poznania je budovaná zo zmyslových zážitkov ako základných zložiek alebo elementov sveta. Určité vzťahy medzi týmito zložkami vytvárajú fyzikálne, materiálne javy a iné vzťahy zase duchovné javy. Tieto javy sú však konštrukciou zo základného zmyslového materiálu a z určitých logických zákonitostí, podľa ktorých ich spájame alebo viažeme v celky. Takýmito celkami sú napr. predmety okolo nás, ako stôl, stolička atď. Odhliadnuc od určitých abstraktných priestorovo-časových črt, „vec“ nie je ničím iným ako zväzkom zmyslových kvalít. Aj tzv. univerzálie sú len konštrukciou zo zmyslových dát, sú „kolekciou partikulárií“.²⁰ (Neskoršie, v *Inquiry into Meaning and Truth* a v *Logic and Knowledge*, Russell vracia univerzáliám platónsky výmer).

D. ATOMIZMUS V TEÓRII POZNANIA

Pri skúmaní Russellových náhľadov treba mať na zreteli, že sledujú „vedecký postoj vo filozofii“.²¹ Vedeckým postojom Russell rozumie požiadavku, aby sa na filozofické výpovede vzťahovali tie isté kritériá ako na výpovede exaktných

¹⁶ Tamtiež, 153.

¹⁷ Tamtiež, 25.

¹⁸ Tamtiež, 121.

¹⁹ B. Russell, *Human Knowledge*, 246.

²⁰ Pozri *Analysis of Mind*, str. 196.

²¹ B. Russell, *Our Knowledge of the External World*, str. 5.

vedných disciplín. Ide predovšetkým o kritérium verifikovateľnosti, presnosti, logickej konzistenčnosti a jednoduchosti. Túto požiadavku si Russell zvlášť osvojil ako matematik a logik a usiloval sa ju dôsledne uplatňovať predovšetkým vo svojich logických prácach.

Ak hlbšie skúmame uplatňovanie tohto vedeckého postoja pri rozvíjaní vlastných filozofických myšlienok, objavíme jednu základnú ideu, ktorá sa ako červená niť tiahne všetkými jeho filozofickými úvahami. Nachádzame ju vlastne v samých základoch filozofie empirizmu a ešte širšie v samých základoch novej, klasickej vedy. Podľa tejto idey postupne analýzou predmetov a javov skutočnosti prideme ku konečným, ďalej nedeliteľným a vo svojej podstate nemitelným prvkom alebo elementom. Sú základným materiálom sveta; ich spájaním, rozspájaním vzniká všetko, čo má reálnu existenciu. Objaviť ich, poznať ich vlastnosti, znamená poznať všetko, čo bolo a čo bude.

Takto Locke prišiel k svojim elementárnym zmyslovým dojmom a elementárnym ideám ako základnému stavebnému materiálu pre celé naše poznanie. Pravda, ťažkosti mu robil vzájomný pomer primárnych a sekundárnych kvalít a najmä „princíp zjednocovania“. Preto v pozadí jeho učenia figuruje tradičná substancia ducha ako zjednocovacieho činiteľa. Hume sa v podstate nelíši od Locka, ibaže jeho ťažkosti „prekonáva“ postavením nepreklenuteľnej hranice medzi náš privátny svet zmyslových dojmov a ideí a vonkajšiu skutočnosť. Nový prvok do filozofie empirizmu vnáša Berkeley. Stotožňuje vedomie ako mentálny jav s tým, čo tvorí jeho obsah, a základnými elementmi sveta sa mu stávajú čisto duchovné prvky — idey.

Russell ako stúpenec empirizmu stal sa veľkým stúpencom vyššej uvádzanej idey. Aj on hľadá základné elementy a nachádza ich v zmyslových zážitkoch (ako Locke a Hume). Od svojich predchodcov sa však líši tým, že ich vznik a jestvovanie nespája s existenciou ducha alebo hmoty, ale že ich chápe ako základný materiál, z ktorého je podľa zákonov logiky budovaný tak náš materiálny, ako aj duchovný svet. Najväčšou kuriozitou v tejto súvislosti sa stalo Russellovo hľadisko, že zmyslový zážitok, vnem, nie je umiestnený v mysli, ako to tvrdil Berkeley, ani mimo nás, ako to dokazoval Holt, ale v našom mozgu. Ako dôvod uvádza tento argument. Keď vnímam nejaký predmet, pôsobí na môj nervový systém celý rad fyzikálnych a fyziologických vplyvov. Tieto vplyvy sú pospájané kauzálna a zhodujú sa vo svojej štruktúre. Konečným ohniskom v reťazi vplyvov je nervová bunka v mojom mozgu. Presne tu je umiestnený môj zmyslový vnem. Závery, ktoré možno vyvodíť z uvádzaného hľadiska, sú viacmenej kuriózne. Predstavme si fyziológa, skúmajúceho mozog zvieráťa. Bolo by mylné podľa Russella sa domnievať, že to, čo vidí, je skutočte mozog zvieráťa: „čo fyziolog vidí, je jeho vlastný mozog.“²² „Jeho vnem“, píše na inom mieste, „keď pozerá na mozog, je uďalosť v jeho vlastnej mysli a má iba kauzálnu spojenie s mozgom, o ktorom sa domnieva, že ho vidí.“²³ Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že Russell je vlastne materialistom. Mozog ako najvyššie organizovaná

²² B. Russell, *An Outline of Philosophy*, 1927, str. 140.

²³ *Human Knowledge*, str. 245.

živá hmota je predsa najprimeranejším nástrojom pre aktívne odrážanie a spracúvanie vonkajších účinkov, je sídlom zmyslových vnemov. John Lewis, hlásiaci sa k marxizmu, radí v tejto súvislosti Russella k „fyziologickým materialistom“.²⁴ Russellov postoj je však vzdialený postoju materialistu. Z jeho názorov vyplýva, že nie mozog je podmienkou existencie zmyslových vnemov, ale vnemy sú podmienkou existencie mozgu — ako materiálny jav je len konštrukciou za súkromných zmyslových vnemov.

Koncepcia elementov ako konečných základných stavebných kameňov, či už sveta alebo nášho poznania, slávila svoje vrcholné triumfy v minulom storočí. Nesporne, priniesla mnoho užitočných podnetov a impulzov najmä vo vedeckom bádaní. Nie div, že ešte dnes má v západnej vede i filozofii svojich obhajovateľov. Rozhodujúci úder proti nej znamená vedeckomaterialistická filozofia. V súlade s najnovšími poznatkami vedy popiera existenciu akýchkoľvek elementov ako konečných nemenných zložiek materiálneho sveta. Každá forma existencie hmoty, i tá zdanlivo najjednoduchšia, napr. elementárne častice, je v podstate zložitým dynamickým útvarom, v ktorom pôsobia protirečivé stránky a spôsobujú vývin a zmenu. A ďalej, v najnovšej vede základnou zložkou objektívnej reality nie je jednoduchá, elementárna častica, ale celok ako vnútorne organizovaný, konzistentný útvar. Pri vymedzovaní vlastností častíc takého celku je nutné počítať s povahou daného celku ako kvality vyššej organizácie hmoty. Takým celkom je práve tak elektrón, ako bunka, ľudský organizmus, ba i naša galaxia. Russellove neutrálne elementy nie sú v podstate ničím iným ako abstrakciou, umelým útvarom, ktorému v skutočnosti nič nezodpovedá.

Azda ešte vážnejším nedostatkom Russellovej filozofie je postulovanie zmyslových zážitkov ako elementárnych základných zložiek poznania. Je pravda, že východiskom poznania je naša skúsenosť, pravda je tiež, že zmyslové zážitky, samy osebe, izolovane, predstavujú privátny, subjektívny poznatkový materiál. Tým nebezpečnejšie je považovať ich za základný a jediný poznatkový materiál, za východisko poznania. V skutočnosti nikdy nevníname zmyslový element, elementárne zmyslové dátum, ale konkrétny predmet, vec, udalosť. Konkrétne predmety, udalosti sú východiskom poznania, sú objektívnym poznatkovým materiálom, ony dávajú objektívny výmer a platnosť zmyslovým kvalitám. Nevníname najprv červeň stola, jeho tvar, veľkosť atď., naopak — vníname stôl, ktorý má takú a takú farbu, tvar a veľkosť. Čiže tzv. zmyslové kvality nie sú primárnymi, ale odvodenými zložkami poznania, odrážajúcimi vlastnosti predmetov a javov vonkajšej skutočnosti. Platí o nich to isté, čo Lenin povedal o pojmoch: „Ľudské pojmy sú subjektívne vo svojej abstraktnosti, odtrhnutosti, ale objektívne v celku, v procese, vo výsledkoch, v tendencií, v zdroji“.²⁵

Russell sa teda dopúšťa základného omylu, ak práve tie zložky poznania, ktoré sú odvodené z primárnejšieho javu, akým je reálny predmet, udalosť, odtrháva, izoluje od tohto javu a dáva im štatút základných elementov poznania, ba čo ešte horšie — štatút základných elementov bytia. Zmyslové zážitky, izolované

²⁴ John Lewis, *Marxism and the Irrationalists*, 1955, str. 28.

²⁵ V. I. Lenin, *Filosofické sešity*, str. 174.

a abstrahované od reálneho predmetu, majú subjektívny, privátny charakter, a preto teória poznania na nich vybudovaná je postavená na subjektivistických základoch. Práve takúto teóriu poznania vytvoril aj B. Russell. Plynú z nej mnohé podivuhodné závery. Napríklad: je mylné sa domnievať, že krásny spev, ktorý k nám prichádza z krovia, je spevom slávika. Reálny slávik a jeho hlas sú nepoznateľné. Zmyslové dáta, v ktorých je vyjadrený zvuk, sú naše privátne dáta lokalizované kdesi v mozgu. Počúvam teda seba a nie hlas slávika v kroví.

E. LOGIKA AKO PODSTATA FILOZOFIE

Pravdepodobne by sme krivdili Russellovi, keby sme sa domnievali, že nepostrehol, aké absurdné závery možno vyvodíť z jeho filozofie neutrálneho monizmu a teórie zmyslových elementov. Russell však sleduje ideu, z hľadiska ktorej všetky jej možné absurdnosti sa mu javia ako vedľajšie nedostatky, ako bezvýznamné malichernosti v komplexnej myšlienkovvej stavbe, na ktorej pracuje. Preto sa tak blahosklonne správa ku kritikom, ktorí ho napádajú práve v tomto štádiu jeho myšlienkového projektu. Aby sme pochopili celý tento projekt, treba poznať, čo Russell v podstate sledoval vo svojich logických prácach.

Ako sme videli, Russell metódou analýzy „objavil“ základné elementy poznania — zmyslové dáta. V nich videl elementárne fakty, z ktorých sa skladá každá vec alebo udalosť. Nazval ich tiež atomické fakty. Predtým však vyskúšal analýzu v oblasti matematiky a logiky. Pomocou nej najprv ukázal, ako možno čísla každého druhu (racionálne, iracionálne, imaginárne) definovať v pojmoch prirodzených čísel, potom sa usiloval dokázať, že všetky pojmy čistej matematiky možno odvodiť z logiky (možnosť definovania prirodzených čísel pomocou logického pojmu triedy). Stredobodom jeho pozornosti sa stávajú výpovede a logická forma ako spôsob skladby alebo väzby výpovede. Metódou logickej analýzy objavuje výpovede, ktoré vyjadrujú elementárne alebo atomické fakty. Napr. slovo „zelený“ symbolizuje určitú farebnú stopu, ako také je ďalej neanalyzovateľné, je elementárnym predikátom. Okrem predikátov podobnú elementárnu povahu majú ešte aj podstatné mená. Spojením elementárneho podstatného mena a elementárneho predikátu vzniká elementárna alebo atomická výpoveď. Ak spojíme atomické výpovede slovami „a“, „alebo“, vznikne molekulárna výpoveď. Vzhľadom na to, že atomické propozície symbolizujú v slovách určité atomické fakty, majú výpovednú funkciu. Atomické fakty vymedzujú, či výpovede budú pravdivé alebo nie. Pravdivosť alebo nepravdivosť zložitých výpovedí záleží na pravdivosti alebo nepravdivosti atomických výpovedí.

Zatiaľ si o Russellovom projekte možno urobiť takýto obraz: Konečné prvky analýzy predstavujú atomické fakty a v reči atomické výpovede. Tieto prvky predstavujú základné zložky skutočnosti; z nich je skonštruovaná celá skutočnosť a celé naše poznanie tejto skutočnosti. Inak povedané, skutočnosť je úplne opísateľná v atomických a molekulárnych výpovediach.

Tým sa sama osebe naskytáva otázka vzťahu jazyka k faktom skutočnosti (netreba zabúdať, čo Russell pod faktmi rozumie). Russell jej venuje celú knihu *An inquiry into Meaning and Truth* (1940). Podľa neho existujú tri možné

riešenia uvádzanej otázky. Podľa prvého riešenia vlastnosti skutočnosti možno odvodiť z vlastností jazyka. (Parmenides, Platón, Spinoza, Leibniz, Hegel a Bradley). S druhým riešením prichádzajú najmä novopozitivisty. Tvrdia, že o poznaní možno hovoriť jedine v súvislosti so slovami, jazykom, a nie v súvislosti so skutočnosťou. Tretie riešenie popiera možnosť v slovách zachytiť základné pravdy o skutočnosti (napr. Bergson). Ak sledujeme doterajšie Russellove myšlienkové postupy, vôbec nás nemôže prekvapiť, že sa Russell stotožňuje s prvým riešením.²⁶ „Veríme“, píše, „že s dostatočnou obozretnosťou nám vlastnosti jazyka môžu pomôcť porozumieť štruktúre sveta.“²⁷

Russell však postupuje ešte ďalej. Bežný jazyk — dôvodí — je nedokonalý, nepresný a príliš komplikovaný. Vede nás skorej k omylom ako ku pravde. Preto ho treba nahradiť symbolmi. Úspech matematiky spočíva práve v tom, že používa jednoduché symboly. A zase dáva pracovať analýze. Čím väčšia je jednoduchosť symbolov, tým presnejšia je forma výpovede. Treba formulovať tie najzákladnejšie symboly a získame možnosť vypovedať o základných faktoch skutočnosti. V symboloch objavuje „logicky perfektný jazyk“.²⁸ Skúmaniu tohto jazyka venoval Russell všetky svoje sily a schopnosti. Svedčí o tom mohutné trojzväzkové dielo „Principia mathematica“ (1910—1914), ktoré napísal spolu s A. N. Whiteheadom. Práve v ňom do všetkých podrobností možno nájsť rozpracované rôzne technické postupy analýzy, ktoré dnes tvoria základ symbolickej logiky. Bol presvedčený, a to tvorí jadro jeho idey, že v jazyku je skrytý kľúč pre poznanie samých základov skutočnosti, skúmaním logickej štruktúry jazyka sa priamo dostaneme ku konečným pravdám o povahe a štruktúre skutočnosti. Logika je podstatou filozofie, je podstatou vedenia o základoch bytia.

Russellov projekt — napriek jeho neúnosnosti — predstavuje zaujímavý myšlienkový experiment. V určitom zmysle ho možno zaradiť k tým experimentom, ktoré sa v našej dobe usilujú o vytvorenie jednotnej teórie hmoty. K najznámejším patrí Einsteinov a Heisenbergov experiment. Einstein, vidiac závislosť geometrických vlastností od fyzikálnych, sa domnieval, že by mohlo byť možné z geometrických vlastností odvodiť všetky základné fyzikálne zákonitosti sveta. Heisenberg svoju „rovniciu hmoty“ buduje na platónskej myšlienke, že idea, forma predstavujú vyšší stupeň reality, že v nich je pôvod všetkého diania. V matematických tvaroch, zákonoch a rovniciach, ba azda v jedinej rovnici hľadá možnosť obsiahnuť a vyjadriť celú mnohotvárnosť materiálneho sveta.

Russellov myšlienkový experiment trpí viacerými principiálnymi nedostatkami. O niektorých sme sa už zmienili. Redukovať celú objektívnu skutočnosť na prívatné zmyslové dáta a tie na atomické propozície neznamená nič iného ako budovať poznanie na abstrakciách, ktorým v skutočnosti nič nezodpovedá. Russell ontologizuje jednu zložku, jednu stránku poznania. A práve tento postup ho pevne púta k idealistickej orientácii vo filozofii. Tejto orientácii ostáva Russell verný až dodnes.

²⁶ B. Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth*, str. 342.

²⁷ Tamtiež, str. 341.

²⁸ B. Russell, *Logic and Knowledge*, 1956, str. 198.